

I þuk dk vfeðkj vfeðu; e 1/2005½ ds rgr vke vkneh dks I þuk mi yček djkus dh i fØ; k

vufedk dækjh*
i k&E 1/2005½ bjk ; kno*

chl oha 'krkCnh ds mÜkjZ) rFkk 21oha 'krkCnh ds i mÜkjZ) ea Hkkjr ea izkkl u ds I ækkj grq geus vud iz kl fd; s gA izkkl fud I ækkj vk; ksc] ykd; ; Ør , oa ykdiky dk i koekku] vud I fefr; ka dk xBu , oa I rdZk vk; ; Ør izkkyh }kjk fuxjkuh 0; oLFkk vkfn bl ds mnkgj.k gA I ækkj ds bu iz kl ka ds ckn I e; vk x; k gS fd bækunkjh vlg n<rk ds I kFk I eL; kvka dk I ekkku <ps , oa mu ij dk; e jgA I ækkj ka dh bl h dMh ea I þuk dk vfeðkj vfeðu; e 1/2005½ , d I 'kDr mik; gA bl s vke thou vlg jkt 0; oLFkk ds vak ds : i ea LFkfr fd; k tk jgk gA

I jdkjh dkedkt ea ikjnf'kZrk ds I kFk gh I þuk ds vfeðkj }kjk uhfr fuekZk , oa fu"iknu ea tuHkxhnhkj dks i kkl kgu feyk gA 1923 ds I jdkjh xki uh; rk dkuu dks j i dds 'kkl dka , oa 'kkl rka ds uohu I ækka dh LFkki uk dk ; g fgek; rh gA ; g ml I keld; ækkj.kk dk izVhdj.k gS fd thfor jgus ds fy, tkuuk t: jh gA tkudkj dh vHko vkneh dsotm dks [krjk i shk dj nsxA ; g I koZt fud mÜkjnf; Ro dks LFkfr djrk gS rFkk I kFk gh ftyk , oa xke I jdkj dh voekj.kk ds I kFk&I kFk b&'kkl u ds I ius dks I kdj djrk gA

foxr o"ka ea I þuk ds vfeðkj ds I mHkZ ea dñz , oa jkt; Lrj ij mRl kgiwZ dne mBk; sx; s gA I þuk dk vfeðkj dk ykHk vke vkneh ds setar bjknla vlg bækunkjh I s fd; s tkus okys iz kl ka I s gh fey I drk gA fcgkj] jktLFkk vlg eè; inSk ea bl dh fØ; klu; u ds tks iz kl fd; s tk jgs gA os I a wZ jk"v ds fy, , d fel ky dk dk; Z gA bu jkt; ka ea izkkl u dks xki uh; rk I s ikjnf'kZrk dh vlg eMh us dh dks 'k'k usRo ds }kjk dh tk jgh gA bl dks vknsyu ds : i ea fodfl r djus ds fy, tkx: d ykxka ds }kjk iz kl tkjh gA

*'k&Nk=i jktulfr foKku foHkx ohj dñj fl g fo'ofokly; vlgk 1/2005½
*i k&E j] jktulfr foKku [kxkSy efgyk dñjst [kxkSy] i Vuk 1/2005½

HkkSkkfyd n"V I snsk ds I cl scMa jkt; jktLFkku ea I kearh ifjosk ds clotm ftl thoVrk I s I þuk ds vfeðkj ds fy, I æk'kZ fd; k x; k g& og cfel ky gA bl jkt; ea I þuk ds vfeðkj dh ekax tehu I s tMh etnj&fdl ku 'kDr&I æBu ds }kjk mBk; h x; h FkA ijarq; g ykxka dh cfu; knh t: jrka I s tMh FkA fygktk xkp vlg xjhc us bl dks viuh yMkbZ ekudj I eFkZu fn; kA bl h I s; g ekax , d vknsyu ea rCnh y gA bl vknsyu ds }kjk tul qokbz ka ds eke; e I s I jdkjh ; kst ukvka ea HkZVkpj dks mtixj djuk I jdkjh nLrkost n[kus vlg tkuus dh ekx] I kekt d vudsk.k dh t: jr] tokngv vlg xcu gkus dh LFkfr ea i s dh ol wgh t s sefsl þuk ds vfeðkj dh i kfr ds I æk'kZ dk vkekkj cuA uoEcj] I u-1998 ea jktLFkku ea 36oha foekku I Hk ds fy, þuko gq A

yxHkx , d n'kd ds Hkrtik 'kkl u ds i 'pkr-v'kked xgykr ds usRo eadkaid dh I jdkj cuA dkaid us vius?kkSk.kk&i = ea oknk fd; k Fk fd turk dks I þuk dk vfeðkj fn; k tk; sxA I jdkj us vius?kkSk.kk&i = dks B.Ms cLrs ea Mkyus dh ctk; ml dk I Eeku djrs gq ykxw djus dh opuc) rk fn[kk; hA I oñu'khy ikjn'kZ mÜkjnk; h 'kkl u ds ewy mn?kkS'kr y{; kadh i kfr ds fy, þuko ?kkSk.kk&i = ds vuq i I þuk dk vfeðkj turk dks nus ds fy, foekku&fuekZk I s ydj Bkl fØ; kflor grq dne mBk; sx; A

; g egl w fd; k x; k fd I u-1923 ds I jdkjh xki uh; rk rFkk I jdkjh dk; ka dh i fØ; k ea xki uh; rk dk i {ki ksk.k djus okys foekku ka dks fl js I s [kktjt djuk gskA bl ds fy, vko'; d Fk fd dñh; Lrj ij fu.kZ ydj Hkkjrh; ukxfjdka dks ewy vfeðkj ds : i ea I þuk dk vfeðkj inku fd; k tk; A fHkUu&fHkUu jkt; ka ds foekku ka ea I ello; , oa rkyesy gA , d vlg I jdkjh&ra dh xki uh; rk rFkk n w jh vlg foekku dh ikjnf'kZrk dh odkyr I kFk&I kFk djuk cekuh gskA vius dkedkt ea xki uh; rk cuk; s j [kuk ukSj'kgh dh i fØk jgh gA vRei d kj] fujædqkrk] I æfpor n"V dks k] eueku i ds nqZkka I s xfl r izkkl d oxZ vkt vius udkjRed pfj= ds dkj.k ukSj'kgh oxZ ea rCnh y gsk ppk gA Hkkjrh; ukSj'kgh dk <kpk fcfV'k I kekt; I s fojkl r ea i ktr gvk gA 'kDr vlg fujædqkrk ds vkekkj ij fu"kkkRed eukofuk I s xLr ; g oxZ vkt Hk fujædqk cus jguk pkgrk gA I jdkjh xki uh; rk dkuu ds <ps ea vktknh ds ckn xki uh; rk tkjh jghA fnu&irfnu dh I jdkjh i fØ; k ea I jdkjh ye;jnkj ka }kjk vfrxki uh; rk dh vkM+ea xyr dk; ka dks fNik; k tkrk jgk gA bl ij jkd ykxus ds mIs; I s gh I þuk dk vfeðkj dkuu ykxwfd; k x; kA

vkt tcfð l þuk ds vfeðkj dk dkuu ylxw gks x; k gð bl dh l Qyrk dh l cl s iæ[k þukð h bl sykxw djus okyka ds utfj; a ea cnyko dh gð i Voljh l sfodkl vfeðkj rd rFkk rgl hynkj , oaf tyekh' k Lrj rd turk dks l þuk nús ds fy, i fj r] i k l k fgr djuk l cl s cMh þukð h gð

Hkkjr , d ykðrkí=d nsk gSykðrkí=d 0; oLFkk ea vke vkneh gh nsk dk vl yh ekfyd gksrk gð bl fy, ekfyd gksus ds ukrsturk dk ; g tkuusdk gd gSfd tks ljdkj ml dh l ok dsfy, cukbZxbZgSog D; kj dgk vls ds sdj jgh gð bl dsl kfk gh gj ukxfjd bl ljdkj dkspykus dsfy, VDI nsk gð bl fy, Hkh ukxfjdakdks; g tkuusdk gd gSfd mudk i s k dgk [kpZfd; k tk jgk gð turk ds; g tkuusdk vfeðkj gh l þuk dk vfeðkj gð 1976 ea jkt ukjk; .k cuke mUkj insk ekeys ea mPpÙke U; k; ky; us l foekku ds vuPnN 19 ea of. kZ l þuk ds vfeðkj dks ekyd vfeðkj ?kð'kr fd; kA vuPnN 19 ds vuð kj gj ukxfjd dks ckyus vls vfHkO; Dr djus dk vfeðkj gð mPpÙke U; k; ky; us dgk fd turk tc rd tkuskh ugharc rd vfHkO; Dr ugha dj l drhA 2005 ea nsk dh l ð n us, d dkuu ikfjr fd; k ft l s l þuk dk vfeðkj vfeðu; e] 2005 ds uke l s tkuk tkrk gð bl vfeðu; e ea 0; oLFkk dh xbZgSfd fdl izdkj ukxfjd ljdkj l s l þuk ekxs vls fdl izdkj ljdkj tokng gkschA

l þuk dk vfeðkj gj vke vkneh dks vfeðkj nsk gSfd og&

- i. ljdkj l s dkbZ Hkh l oky iN l ds ; k dkbZ Hkh l þuk ys l dA
- ii. fdl h Hkh ljdkj h nLrkost dh iæf.kr ifr ys l dA
- iii. fdl h Hkh ljdkj h nLrkost dh tlp dj l dA
- iv. fdl h Hkh ljdkj h dke dh tlp dj l dA
- v. fdl h Hkh ljdkj h dke ea bLræky l kexh dk iæf.kr ueuuk ys l dA l Hkh ljdkj h foHkx] ifcyd l DVj ; fuV] fdl h Hkh izdkj dh ljdkj h l gk; rk l s pyjgh xS ljdkj h l LFkk, j o f'k(k.k l LFkk, j vkfn bl ea 'krfey gð i wkt-%futh l LFkk, j bl dkuu ds nk; j sea ugha gSyfdu ; fn fdl h dkuu ds rgr fdl h ljdkj h foHkx dks fdl h futh l LFkk ea dkbZ tkudkj h pkrfg, rks ml foHkx ds eke; e l sog l þuk ekach tk l drh gð

gj ljdkj h foHkx ea , d ; k , d l s vfeð vfeðkj h ykd l þuk vfeðkj h cuk, x, gð ; gh os vfeðkj h gð tks l þuk ds vfeðkj ds rgr vkonu Lohdkj djrs gð ekach xbZ l þuk, j , d= djrs gð vls ml svkonudUkZ dks mi yCek djrs gð ykd l þuk vfeðkj h dh gh ftEenkj h gSfd og 30 fnu ds vñj ½dN ekeyka ea 45 fnu rd½ l þuk mi yCek dj k, A

vxx og vkonu yus l seuk djrk gð r; l hek l s l þuk ugha mi yCek djrk gSvFlok xyr ; k Hkked tkudkj h nsk gS rks 250 #i, ifrfnu fd fgl kc l s 25000 rd tæZuk ml ds oru ea l s dKvk tk l drk gð l kfk gh ml s l þuk Hkh nsh gkschA

l þuk ekaxus ds fy, vkonu Qhl nsh gkschA dñz jkt; ljdkj us vkonu ds l kfk 10 #i, dh Qhl r; dh gS rFkk chih, y dñvækkj dka l s l þuk ekaxus dh dkbZ Qhl ugha yh tkrh vækkj 7 ½6½A

; fn dkbZ ykd l þuk vfeðkj h ; g l e>rk gSfd ekach xbZ l þuk ml ds foHkx l s l æfkr ugha gS rks ; g ml dk drD; gSfd ml vkonu dks i kp fnu ds vñj l æfkr foHkx dks Hkstsvls vkond dks Hkh l fipr dja , d h flFkr ea l þuk feyus dh l e; l hek 30 dh txg 35 fnu gkschA vækkj 6 ½3½A ykd l þuk vfeðkj h ; fn vkonu yus l sbækj djrk gSvFlok ijsku djrk gS rks ml dh f'kdk; r l heks l þuk vk; kx l s dh tk l drh gð l þuk ds vfeðkj ds rgr ekach xbZ l þukvka dks vLohdkj djuð viwZ Hke ea Mkyus okyh ; k xyr l þuk ds l æk ea vk; kx ds ikl f'kdk; r fd; k tk l drk gð ykd l þuk vfeðkj h dN ekeyka ea l þuk nús l seuk dj l drk gð ftu ekeyka l s l æfkr l þuk ugha nh tk l drh mudk foj.k l þuk ds vfeðkj dkuu dh ækkj 8 ea fn; k x; k gð yfdu ; fn ekach xbZ l þuk tufgr ea gð rks ækkj 8 ea euk dh xbZ l þuk Hkh nh tk l drh gð tks l þuk l ð n ; k foekku l Hk dks nús l seuk ugha fd; k tk l drk ml sfdl h vke vkneh dks Hkh nús l seuk ugha fd; k tk l drkA

; fn ykd l þuk vfeðkj h fuekZjr l e; & l hek ds Hkhrj l þuk ugha nrs gð; k ækkj 8 dk xyr blræky djrs gð l þuk nús l seuk djrk gð ; k nh x; h l þuk l s l æV ugha gksus dh flFkr ea 30 fnuka ds Hkhrj l æfkr ykd l þuk vfeðkj h ds ofj "B vfeðkj h l s l e(k i Eke vihy dh tk l drh gS vækkj 19 ½1½A ; fn dkbZ i Eke vihy l s l æV ugha gS rks ml jh vihy 60 fnuka ds Hkhrj dñb; ; k jkt; l þuk vk; kx ½ft l s l æfkr gks ds ikl djuh gkrh gð vækkj 19 ½3½A

dkbZ vke vkneh tks bl vfeðu; e ds vekhu dkbZ l þuk vñki klr djuk pkrk gð fyf[kr ea; k byDVNlud ; pDr dseke; e l s vxæst h ; k fgl nh ea; k ml {k= dh Hk'kk ea ft l ea vkonu fd; k tk jgk gS jkt Hk'kk ea , d h Qhl ds l kfk] tks fofgr dh tk, &

½d½ l æfkr ykd i kfeðkj .k ds ; Fkk flFkr] dñb; ykd l þuk vfeðkj h

; k jkT; ykd I þuk vfeðkj h
¼k½ ; FkkLFkr] dñh; I gk; d ykd I þuk vfeðkj h ; k jkT; I gk; d
ykd I þuk vfeðkj h] dks ml ds }kjk ekax xbZ I þuk dh fof'krV; k; fofufnZV
djrs gq vujkék djuk i Mf k gA i j r q t g k ; d k vujkék fyf [kr ea ughaf d; k
tk I drk gš ogk ; FkkLFkr] dñh; ykd I þuk vfeðkj h ; k jkT; ykd
I þuk vfeðkj h vujkék djus okys vke vkneh dks I Hkh ; fDr; þr I gk; rk
ekð [kd : i I s n x k] ftl I s f d ml s y [k c) fd; k tk I dA I þuk ds fy,
vujkék djus okys vkond I s I þuk dk vujkék djus ds fy, fdl h dkj .k dh
; k fdl h vU; 0; fDr xr C; kš k dš fl ok; ml ds tks ml I s I dZ djus ds fy,
vko'; d gkš nus dh viškk ugha dh tk, xhA

tgkš dkbZ vkonu fdl h ykd i kfeðkj h dks fdl h , d h I þuk ds fy,
vujkék djrs gq fd; k tkrk gš

- i. tks fdl h vU; ykd i kfeðkj h }kjk ekfjr gš ; k
- ii. ftl dh fo'k; & oLrq fdl h vU; ykd i kfeðkj h ds dR; ka I s vfeð
fudV : i I s I æðkr gš

ogkš og ykd i kfeðkj h] ftl dks , d k vkonu fd; k tkrk gš , d s
vkonu ; k ml ds , d s Hkkx dš tks I eþpr gš ml vU; ykd i kfeðkj h dks
vrfjr djsk vlg , d s varj .k ds ckjs ea vkond dks rjr I þuk nska

vujkék dk fui Vkj k % ekkj k 5 dh mi ekkj k ½½ ds i j r p l ; k ekkj k 6 dh mi ekkj k
½½ ds i j r p l ds veku jgrs gq] ekkj k 6 ds veku vujkék ds i k r gk us i j
; FkkLFkr] dñh; ykd I þuk vfeðkj h ; k jkT; ykd I þuk vfeðkj h]
; Fkk I Hko 'kh?krk I š vlg fdl h Hkh n'kk ea vujkék dh i k f r ds rhl ½0½ fnu
ds Hkhrj , d h Qhl ds I k f k tks fofgr dh tk, ; k rks I þuk mi yCek dj k, xk
; k ekkj k 8 vlg ekkj k 9 ea fofufnZV dkj .kka ea I s fdl h dkj .k I s vujkék dks
vLohdkj djsk (& i j r q t g k ekax xbZ tkudkj h dk I æk fdl h 0; fDr ds
thou ; k Lorark I s gš ogkš og vujkék i k r gk us ds vMfkyhl ?k/s ds Hkhrj
mi yCek djkbZ tk; xhA

; fn] ; FkkLFkr] dñh; ykd I þuk vfeðkj h ; k jkT; ykd I þuk
vfeðkj h mi ekkj k ¼½ ds veku fofufnZV vofek ds Hkhrj I þuk ds fy, vujkék
i j fofu'p; djus ea vl Qy jgrk gš rks ; FkkLFkr] dñh; ykd I þuk
vfeðkj h ; k jkT; I þuk vfeðkj h ds ckjs ea I e>k tk, xk fd ml us vujkék
dks ukeatij dj fn; k gA

tgkš I þuk mi yCek djkus dh ykr ds : i ea fo'kk Qhl ds I nk;

i j I þuk mi yCek djkus dk fofu'p; fd; k tkrk gš ogkš ; FkkLFkr] dñh; ykd
I þuk vfeðkj h ; k jkT; ykd I þuk vfeðkj h vujkék djus okys 0; fDr dk &
½d½ ml ds }kjk ; Fkk voekfjr I þuk mi yCek djkus dh ykr ds : i ea vlg
Qhl ds C; kš sftuds I k f k mi ekkj k ¼½ ds veku fofgr Qhl jde fudkyus ds
fy, dh xbZ I æ.kuk, j nrs gq ml I s ml Qhl dks tek djus i j vujkék djrs
gq I d þuk Hksts k vlg mDr I d þuk ds i k .k vlg Qhl ds I nk; ds chp
eè; orhZ vofek dks ml ekkj k ea fufnZV rhl fnu dh vofek dh I æ.kuk djus
ds iz kstu ds fy, voftr fd; k tk, xkka

¼k½ i Hkkfjr Qhl dh jde ; k mi yCek djkbZ xbZ jde ds ckj seaf t I ds varx
vi hy i kfeðkj h dh fof'krV; ka I e; & I hek i fØ; k vlg dkbZ vU; ik: i Hkh
gš fofu'p; djus dk i þofykd u djus ds I æk ea ml ds vfeðkj I s I æðkr
I þuk nrs gq dkbZ I d þuk Hksts kA

tgkš bl vfeðu; e ds veku vfhky [k ; k ml ds fdl h Hkkx rd i gþ
vi fkr gš vlg , d k 0; fDr ftl dks i gþ mi yCek djkbZ tkuh gš I ðnukRed : i
I s fu%kDr gš ogkš rd i gþ dks I eFZ cukus ds fy, I gk; rk mi yCek dj k, xk
ftl ea fujh k .k ds fy, , d h I gk; rk djuk Hkh I fefyr gš tks I eþpr gkA

fdl h I þuk dks I kekj .kr; k ml h ik: i ea mi yCek dj k; k tk, xk
ftl ea ml s ekak x; k gš tc rd fd og ykd i kfeðkj h ds L=krka dks
vujkék rd : i I s fofyr u djrk gk; k izuxr vfhky [k dh I j {k ; k
I j {k .k ds ifrdny u gkA

vkonu i = dk fu"i knu% ¼½ ykd I þuk i nkfeðkj h] I þuk ds fy, vkonu
dh i k f r ds rhl fnuka ds vUnj ii = 'k' ea I þuk mi yCek dj k; sk vFkok
vfeðu; e dh ekkj k 8 , oa 9 ds ikoekkuka ds vuq i vkond dks vkonu
vLohdr dj ml s ii = 'p' ea I þpr djskA

i jUrq; g fd ekax x; h I þuk ds vfeðu; e dh ekkj k 8 , oa 9 ds rgr
NW ½eþr½ gk us ds dkj .k I þuk ugha fn; s tkus dk dkj .k ykd I þuk
i nkfeðkj h }kjk vkond dks I d þpr fd; k tk; sk%

i jUrq; g vlg fd tgkš ekax xbZ I þuk 0; fDr ds thou vlg Lorark I s
I æðkr gš ogkš I þuk i nkfeðkj h dks I þuk] vkonu & i k f r ds vMfkyhl ?k/ka
ds vUnj nuh gkxhA

½½ vxj ekax xbZ I þuk ykd I þuk i nkfeðkj h ftl s vkonu fd; k x; k gš
ds {k= kfeðkj ds vLrxr ugha vkrk gš rks og , d s vkonu dks ii = 'M' ea
I æðkr ykd i kfeðkj @ ykd I þuk i nkfeðkj h dks vkonu i k f r ds i k p fnuka

ds vñj glrkrfjr djxk vlg bl dh I þuk vkond dks nsxA
 1/3½ døy , d h I þuk inku dh tk, xh tks ykd i kfeðkj.k ds ikl igys l s
 ekst:m gS vFkok ml ds fu; æ:k ea gA
 1/4½ ; fn dkbZ 0; fDr fdl h , d h I þuk ds fy, fdl h ykd i kfeðkj.k dks
 vkonu nrk gS tks fdl h vll; ykd i kfeðkj.k l s l æfkr gS rks , d sekeys eþ
 vkonu i krdÜkkz ykd I þuk i kfeðkj.k vkonu l æfkr ykd i kfeðkj.k dks
 varfjr dj nsx vlg bl dh I þuk vkond dks Hk nsxA ; fn i krdÜkkz ykd
 i kfeðkj.k ; k ykd I þuk i kfeðkj.k l eþpr iz kl djus ds ckn Hk l æfkr
 ykd i kfeðkj.k dk irk ughayxk ik, j rks og vkond dks l eþpr dj nsx fd
 ekxh xbZ I þuk ml ds ikl mi yCek ugha gS rFkk ml s ; g Hk irk ugha gS fd
 I þuk fdl ykd i kfeðkj.k ds ikl mi yCek gskxA
 1/5½ ; fn dkbZ 0; fDr fdl h ykd i kfeðkj.k l s , d h I þuk ekxrk gS ft l dk dñ
 Hkx ml ds ikl mi yCek gS rFkk 'kSk I þuk vll; dbZ ykd i kfeðkj.k ds ikl
 gS rks , d h fLFkr eþ vkonu i krdÜkkz ykd i kfeðkj.k dk ykd I þuk
 i kfeðkj.k vius l s l æfkr I þuk ns nsxA rFkk l kFk gh vkond dks l ykg
 nsx fd 'kSk I þuk i krdÜkkz djus ds fy, og l æfkr ykd i kfeðkj.k ds dks
 vyx&vyx vkonu dja
 1/6½ ^tkudkjñ dñy l BVj }kjk i krdÜkkz vkonu ; fn fdl h , d sykd I þuk
 i kfeðkj.k dks i fkr fd; k tkrk gS vlg og vkonu okLro ea fdl h vll; ykd
 I þuk i kfeðkj.k l s l æfkr gkrk gS rks i krdÜkkz ykd I þuk i kfeðkj.k ml
 vkonu dks l {ke ykd I þuk i kfeðkj.k ds l e{k I þuk dk vfeðkj vfeðu; e]
 2005 dh ekjk 6 1/3½ ds varxñ tS k vko' ; d gkS fu" i knu gsrqLFkkukarfjr dj
 nsxA , d sekeyka ea i fke ckj vkonu i krdÜkkz djus okyk ykd I þuk i kfeðkj.k
 I þuk nsugsrqml vkonu ds fy, ykd I þuk i kfeðkj.k ugha l e>k tk; skA
 mi j of.kr rF; ka l s Li "V gSfd I þuk dk vfeðkj vfeðu; e ds rgr vke vkneh
 dks okñr I þuk mi yCek dj kus dh i fØ; k l jy rFkk i krdÜkkz gA bl dk ykk
 mBkdj vke vkneh vkt vius l ekt rFkk nskfgr ea dkbZ Hk I þuk i krdÜkkz dj
 l drk gA bl vfeðu; e l s vke vkneh dk l 'krdrdj.k l Hko gqk gA
 l j i p l s i ekkul foekk; d l s l ka n ds Lrj rd l Ükki {k , oafoi {k ds
 tui frufek; ka }kjk tc rd I þuk ds vfeðkj dks vkrel kr- ugha fd; k
 tk; sk rc rd bl s l Qyrki mZd ykxw djuk vl Hko gA jktuhfr nñnf' krdj
 urRo {kerk rFkk Lor% l fØ; rk vc tui frufek; ka ds fy, vfuok; Z gks x; s
 gA budsfcuk osnij rd dk l Qj r; ugha dj ik; skA I þuk dk vfeðkj mlga

cy nsus okyh vksfek gS c'krž os bl dk blræky djuk tku ya
 I þuk ds vfeðkj dh i Hk h fØ; k lo; u dsexZ ea, d vll; i eðk ckek
 ; g gSfd vkt Hk izkl u ds vud Lrjka ij i krdÜkkz l s vc Hk ijgst cjr
 tkrk gA vke vkneh fdl h d; kÿ; ea tkdj dkbZ tkudkj ; k l jdkj
 nLrkost dh ekx djs ; k fuf'pr jkf'k nñj Qk/kk.VV ifr dh ekx djs rks ; g
 tetuh gdhr gS fd ml s ; g tkudkj vkl kuh l s ugha feysxA l jdkj
 nLrkost ka , oa xrfofek; ka dks ykS&vkoj.k ea j [kus dh i dÜk dk; e gA I þuk
 inku djusea tkucw dj ckek; ; mri lu dh tkrh gA dHk&dHk vke vkneh dks
 tkudkj ekxus ij izkl u }kjk viefur , oami fkr fd; k tkrk gA tc rd
 tkudkj inku djus dh l eþpr izkryh dk fodkl ugha fd; k tk; skj i Ddh
 0; olFkk ugha gskh rc rd I þuk dk vfeðkj dk i koekku dkx th gh cuk jgsxA
 olrñ% Hk jr h; ' kkl u 0; olFkk dk vc rd dk ; g vuHko jgk gSfd
 HkZVkpj ds ekeyka ea mPpfeðkj l kQ cp fudyrs gA vlg Nk/s Lrj ds
 deþkj; ka dks gh nf.Mr fd; k tkrk gA l keF; žku , oa Aph i ggp okys ykxka
 dks funkk eku fy; k tkrk gA bl fLFkr ea ; g vko' ; d gSfd I þuk ds
 vfeðkj dseke; e l s , d sekeys mtksj gksus ij dkbZ Hk nHko ugha cjr tk; A
 l kjk kr% ; g Li "V gkrk gSfd I þuk dk vfeðkj turk dk vfeðkj gA tc
 rd turk bl vfeðkj dk iz, kx ugha djs h rc rd ; g vfeðkj cækuh , oa
 dkx th gh jgsxA

I nHkZ l p h %

- 1- izdk'k deþj rFkk dEchE jk;] I þuk dk vfeðkj] i Hkr izdk'ku] ubZ
 fnYyh] 2016-
- 2- ohE-vkjE d".k v.; j] ÝhMe vkñd buQKj/ es'ku] bLVuZ cpl dEi uh]
 y[kuÅ] 1990-
- 3- tužy vkñd id bULVhP; w vkñd bf.M; k-
- 4- fjikZ/ vkñd n id deh'ku vkñd bf.M; k-
- 5- I þuk dk vfeðkj vfeðkj vfeðu; e] 2005] Hk jr dk jkti=]
 Hkx& II] [k.M& l, Hk jr l jdkj] ubZ fnYyh-
- 6- fcgkj I þuk dk vfeðkj fu; ekoyh] 2006] fcgkj l jdkj] i Vuk-

